

el-Medhal ilâ Târîhi Âli'l-Beyt

Prof.Dr. Faruk Ömer Fevzî, *el-Medhal ilâ târîhi âli'l-beyt münzü fecri'l-İslâm ve hattâ matlai asri'l-hadis*, Alü'l-Beyt Ünv. yay. Amman, 1998, 480 s.

M.Bahaüddin VAROL*

Ehl-i beyt'in tarihini konu edinen eser özellikle üniversite öğrencilerinin ihtiyaç duyduğu bilgiler seviyesinde hazırlanan bir çalışmadır. Ürdün'ün Mafrak şehrinde eğitim ve öğretim hizmeti veren Âlü'l-Beyt Üniversitesi öğretim üyelerinden ve ülkemizde de tanınan Prof. Dr. Faruk Ömer Fevzî tarafından kaleme alınmış ve aynı üniversite tarafından yayın hayatına kazandırılmıştır. Üniversite rektörü Prof. Dr. Muhammed Adnân el-Bahît esere yazdığı takdim yazısında, konusundaki eksiklikleri ve bilinmezlikleri gidereceğini ve bu alandaki boşluğu dolduracağını umduğu bu çalışma ve yazarı hakkında takdir ifadelerine yer vermektedir.

Eser giriş ve sekiz bölümden oluşmaktadır. Yazar kaleme aldığı önsözde, Ehl-i beyt'in İslam Tarihindeki öneminden bahisle, bu çalışmasını üniversitede okutulan "Târîhu Âli'l-Beyt ve Fıkhuhû" (Ehl-i beyt tarihi ve fıkhi) isimli ders için bir başvuru kaynağı olarak hazırladığını ifade etmektedir. Ehl-i beyt'in siyasal ve sosyal tarih içerisindeki gelişmelerinden bahsederek bunlar hakkında bilgiler vermeye çalıştığını belirtmektedir.

Ehl-i beyt'in kavramsal tartışmasının yapıldığı giriş bölümünde (s.1-17), Ehl-i beyt tabirinin cahiliye dönemindeki kullanımından bahsederek Mekke'de kabilelerin "Beyt" olarak isimlendirdikleri Kâbe'deki vazifeleri deruhte etmeyi bir şeref kabul ettiklerini örneklerle açıklamaktadır. Bu çerçevede kabile ve kabile kolları arasındaki mücadelelere de değinmekte, Ümeyyeoğulları ile Hâşimoğulları arasındaki mücadelenin de buradan kaynaklandığını ileri sürmektedir. İslâmî dönemde kavramın ifade ettiği anlamı da bu çerçevede ele alan yazar, ayet, hadis ve diğer kullanım örnekleriyle konuyu izah etmektedir. Ehl-i beyt konusundaki farklı görüşleri değerlendirdikten sonra özellikle zekatın kendilerine haram kılındığı Ehl-i beyt çerçevesi üzerinde daha detaylı durmaktadır. Ehl-i beyt'in ilk dönemlerdeki görüntüsünün daha sonraki süreçte farklılaşmasından hareketle Ehl-i beyt'in tarihi gelişimi başlığı altında bu hususu değerlendirmektedir. Giriş bölümünde verdiği bilgileri tahlil ettiği başlık altında yazarın, ayet ve hadisler ışığı altında Ehl-i beyt'i; Hz.Peygamber'in hanımları, kız ve erkek çocukları ile bu konudaki ilk ve sahih rivayet olarak değerlendirdiği Zeyd. b. Erkâm'ın (Müslim, Fedâilü's-Sahâbe,36) rivayetindeki bilgileri esas alarak Âl-i Ali, Âl-i Akîl, Âl-i Cafer ve Âl-i Abbâs'ı ihtiva

* Yrd.Doç.Dr., Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. mbvarol@selcuk.edu.tr

ettiğini savunmaktadır.

Kavramla ilgili temel bilgilerin verildiği bu giriş bölümünden sonra I.Bölüm'de, Ehl-i beyt'in Hz.Peygamber dönemindeki yeri ve fonksiyonunu ele almaktadır. (s.19-41) Bu çerçevede hanımlarının, özellikle Hz.Hatice'nin, ilk müslümanların, Ensâr ve Muhâcirûn'un Hz.Peygamber'in tebliğindeki katkı ve gayretleri örneklerle okuyucuya sunulmaktadır. Yazarın özellikle Benî Hâşim ismi altında bütün bu katkıları ele alıp özellikle ve sıklıkla Benî Hâşim'e vurgu yapması dikkat çekmektedir. Hz.Peygamber'in irtihalinden sonra Benî Hâşim'in halife seçiminde devra dışı bırakılmasını sözkonusu ederek bu konuda tartışmalar olduğunu tarafsız bir dille ifade etmektedir.

II.Bölüm, Ehl-i beyt'in ilk halkasına (es-Sâbikûne'l-Evvelûn) tahsis edilmiş ve bu çerçevede Hz.Peygamber'in hanımları ve Hz.Fatıma, Hz.Ali, Abdullah b. Abbâs, Cafer b. Ebî Tâlib ve Akîl b. Ebî Tâlib ele alınmıştır. (s.43-90) Hz.Peygamber'in hanımları tek tek ele alınarak onların Hz.Peygamber'in hayatındaki yerleri hakkında rivayetlere dayalı bilgiler aktarılmıştır. Aynı şekilde Ehl-i beyt çerçevesi içerisinde kabul ettiği yukarıda isimlerini verdiğimiz kişiler ve İslam'ın tebliğinde üstlendikleri rolleri ile ilgili bilgilere de burada yer verilmiştir.

Ehl-i beyt'in siyâsî faaliyetlerinin konu edildiği III. ve IV. bölümlerde, önce Tâlibiyyûn (III.Bölüm), sonra da Abbâsiyyun (IV.Bölüm) ele alınmıştır. Hz.Hasan (s.92-99) ve neslinden Abbasi halifesi Mansûr döneminde isyan eden Muhammed Nefsüzzekiye (s.99-112) ile halife Hâdî döneminde isyan edip Fah savaşında –ki, ikinci Kerbelâ olarak tarihe geçmiştir- diğer Ehl-i beyt nesliyle birlikte şehid edilen Hüseyin b. Ali (s.113-114) hakkında bilgiler vermektedir. Burada özellikle yazarın uzmanlık sahası olan Muhammed Nefsüzzekiye ile halife Mansur arasındaki mücadele ve mektuplaşmaların detaylarına girildiği ancak diğer başlıkların kısa geçildiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Daha sonra Hz.Hüseyin ve nesline geçen yazar bu çerçevede Hz.Hüseyin (s.115-119) ve Zeyd b. Ali (s.119-122)'nin faaliyetleri hakkında bilgi vermektedir. Tâlibiyyûn içerisinde daha sonra sırasıyla, Cafer es-Sâdık (s.123-153), İsmail b. Cafer (s.154-168) hakkında bilgiler yer almaktadır. Burada önemine binaen Cafer es-Sâdık ve ondan sonra ortaya çıkan Şîa fırkaları ve görüşleri hakkında geniş bilgiler verilmiştir. Hz.Hüseyin ve nesliyle ilgili bu bilgilerden sonra Hz.Ali'nin Hz.Fatıma'dan sonraki evliliğinden dünyaya gelen Muhammed b. Ali (İbnü'l-Hanefiyye) ve onun oğlu Ebû Hâşim (s.169-171) ile Cafer b. Ebî Tâlib neslinden Abdullah b. Cafer ve Abdullah b. Muaviye'nin faaliyetleri hakkında bilgi verilmektedir. Yazarın bu bölümde son olarak sözkonusu ettiği kişi ise Müslim b. Akîl olmuştur. (s.172-205) Yazarın Ehl-i beyt'in diğer bir kolu olarak kabul ettiği Abbasiler, iktidara gelmelerinden önceki faaliyetleriyle IV. Bölüm'ün konusu olmuştur. (s.207-230) Burada Abbasoğullarının hilafet istekleri ile bu çerçevede yürüttükleri çalışmalar bu hareketin liderleri konumunda görülen Abbas b. Abdulmuttalib, Abdullah b. Abbas, Ali b. Abdullah, Muhammed b. Ali ve İbrahim b. Muhammed'le ilgili bilgiler çerçevesinde ele alınmıştır.

İslam coğrafyasının farklı bölgelerinde Ehl-i beyt adına ortaya çıkan oluşumlar V. ve VI. Bölümde ele alınmaktadır. Yazar önce İslam coğrafyasının doğusundaki oluşumları sözkonusu ederek (s.231-299) bu çerçevede Abbasi hareketinin ortaya çıkışı ve başarıya ulaşması ile bu süreçte Bağdat'ın ilim ve kültür merkezi haline gelmesine değinmektedir. Yine doğuda Taberistan ve Deylem'de Ehl-i beyt neslinin faaliyetlerini, Yemen'de Zeydiyye hareketlerini, Yemâme ve Hicaz bölgesinde ortaya çıkan hanedanlıklar ile dönemleri hakkında bilgiler aktarmaktadır. İslam coğrafyasının batısındaki oluşumlar ise VI. bölümde verilmiştir. Bu çerçevede İdrisîler, Fâtımîler ve günümüze kadar uzanan Ehl-i beyt nesli hanedanlıkları bu bölümde konu edilmiştir. (s.301-326)

Eserin VII. bölümde Ehl-i beyt'le ilgili kurum, kuruluş ve tasavvufi tarikatlar hakkında bilgi verilmektedir. (s.327-353) Ehl-i beyt neslinin özellikle sosyal, kültürel ve dinî boyutuyla ele alındığı bu bölümde Nikâbet teşkilatı, İmam Şafîî ve mezhebi, Geylânîyye ve Rifâîyye tarikatları ile Ehl-i beyt'le irtibatlandırılan diğer tarikatlar hakkında bilgiler verilmektedir.

Son bölümde (VIII.Bölüm) ise yazar, XV.asra kadar geçen sürede Ehl-i beyt'in ve Ehl-i beyt neslinin sosyal, ilmî ve fikrî hayattaki faaliyetleri ele alınmıştır. (s.355-386) Ehl-i beyt neslinden yetişen muhaddisler, fakihler, şairler, alimler ve sûfilerden örnekler verilmiş ve haklarında bilgi bulunabilecek bazı kaynaklar referans verilmiştir.

Eser temel kaynaklar ve çağdaş araştırmaların ayrı ayrı verildiği geniş bir bibliyografya ile devam etmektedir. (s.391-412) Batı dillerindeki kaynakların da burada ayrı bir başlık altında verilmiş olması araştırmacılar için bir kolaylık sağlamıştır. Eserin sonunda "Ekler" bölümü oluşturulmuş ve burada Kureyş'ten başlamak üzere tarihi dönem içerisindeki Ehl-i beyt neslinin şecereleleri şemalar halinde okuyucuya sunulmuş, bilgi gerektiren yerlerde kısa bilgilerle eksiklikler giderilmeye çalışılmıştır. (s.413-456) Yazarın yayınlanmış kitapları ve dergilerdeki makalelerinin toplu halde verildiği bilgilerden sonra yer ve isim indeksiyle eser tamamlanmıştır.

İslam Tarihi alanında ülkemizde de çeşitli makale ve eserleriyle tanınan Faruk Ömer Fevzî tarafından kaleme alınan bu eser, yukarıda ifade ettiğimiz gibi Ehl-i beyt tarihi hakkında derli-toplu bilgi vermesi yönüyle özellikle üniversite öğrencileri için oldukça kullanışlı bir kaynak görünümündedir. Kişiler, olaylar, kurumlar ve oluşumlar hakkında detaya girilmeden bilgiler verilmekte ve okuyucusunun ana hatlarıyla bilgi sahibi olmasını sağlamaktadır. Bu yönüyle sahasında bu noktadaki bir boşluğu doldurduğunu söylemek mümkündür. Yazarın Ehl-i beyt tanımı ile ilgili olarak geniş manadaki çerçeveyi benimsemiş olması bu çalışmanın sınırının çok geniş olmasını ortaya çıkarmış, bu nedenle de konular detaya girilmeden yüzeysel ve ana hatlarıyla verilmiştir. Bu nedenle çalışma detaylı bilgi isteyen araştırmacıların isteklerini karşılayacak seviyede değildir. Gerçekte İslam Tarihinde ve İslâmî ilimler içerisinde çok yönlü yapısıyla önemli bir yere sahip olan Ehl-i beyt konusunun bu kadar geniş çerçeveye bir çalışma içerisine sığdırılabilmesi de zaten mümkün değildir. Yazarın naklettiği bilgileri temel kaynaklara dayalı olarak verip, referansları okuyucusuna sunması araştırmacılar için önemli olmakla birlikte bu referansların sayfa altında değil de bölüm sonlarında verilmesi kullanımı zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan yazarın Abbasi tarihindeki uzmanlık alanı içerisine giren bazı konuların daha detaylı, diğer konuların ise daha az ve yüzeysel ele alınması, konular/başlıklar arası dengeyi bozmaktadır. Ekler bölümünde verilen şemalar, konuya ilgi duyanların çok istifade edebileceği bir yapıdadır. Ehl-i beyt'i cahiliye döneminden başlamak üzere günümüze kadar uzanan süreçteki serüvenini konu edinen bu hacimli çalışma, konu hakkında bilgi edinmek isteyenler için olduğu kadar, bu konudaki araştırmalar için de önemli bir katkı sağlayacağı muhakkaktır.